

Часлав В. Николић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српску књижевност

УДК 821.163.41.09-31 Драгић Л.
Оригинални научни рад
Примљен: 6. новембар 2017.
Прихваћен: 23. новембар 2017.

СА ОЧИМА УСРЕД СВАКОГ ЗЛА¹

Апстракт: У раду испитујемо како се кроз искуство сећања у роману *Кукавичја йилаг* Лабуда Драгића продире у дубинско искуство времена, постојања и приповедања, а преко ове дубине и у далекосежније значење приче о комитима. Посебну пажњу посветили смо феномену „непознате студени”, као онтолошком знаку модерног света. У слици комитског покрета настојали смо да испитамо не само деградацију етичког или херојског принципа, већ и то да ли у свету у коме се тај покрет јавио опстаје могућност за милост. Студен стога разумемо као темељно осећање модерности, пред којим питање о милости открива да је више нико нема. Свет је измењен, али не само оним што су комите учиниле, већ и оним што је победницима, као њихово самоосећање, преостало.

Кључне речи: комите, модерност, зло, студен, даљина.

Пошто му је све „ређе противсловио”, јер га је све чешће „жељан да га чује, слушао”, неколико месеци пре конца свог живота, прелиставајући монографију о Санкт Петербургу, Николај Родионович Рјепнин, јунак *Романа о Лондону* Милоша Црњанског, ушао је, „на слици, у тој књизи”, у дворану Светог Ђорђа у Кремљу. Заједно са покојним другом Барловом, који се убио. Који му је, годинама у Лондону, шапутао и кикотао се, у уво, кад год би тај Рус „размишљао о повратку у Русију” и доказивао да је то чудновато пиштање у уву – тај неотклоњиви полемос са самоубицом „о Богу, о добру и злу, [...] о цару и револуцији” – нешто „неизбежно, кад човек хоће да се врати тамо, куда више не може да се врати, осим у сећању, или у смрти” (Црњански 2004: 633). На крају главе „Аурора”, након слике крстарице Ауроре, „чији су топови огласили крај царства и победу револуције” (Црњански 2004: 597), тај бивши „царски јункер” као да је, посматрајући завршну фотогра-

¹ Овај рад је део истраживања која се изводе на пројекту 178018 „Друштвене кризе и савремена српска књижевност и култура: национални, регионални, европски и глобални оквир” који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

фију, ушао са покојним Барловом „у највећу дворану за бал Преображенског пука”, наткривену именом Светог Ђорђа, „у којој су била, на спомен-плочама, урезана имена, свих оних, који су добили право да носе орден Светог Георгија за безмерну храброст, у ратовима, за Русију” (Црњански 2004: 599). Приповедач, међутим, одмах открива онтолошку координату нове дестинације Рјепниновог духа: „А у ствари је ушао, са очима, у неку огромну, ледену, гробницу” (Црњански 2004: 598). Шта је архитекта дворане имао у виду? Како је Рјепнинов духовни нерв осећен суицидалним унутарњим гласом, а не погледом драге од које је одвојен, стога и његове очи нису покренуте нечим што је изван овога света, неком другошћу коју песничка етика ствара унутар светског зла (в. Јерков 2010: 261), већ се отварају за оно што је као ненадоместиво и зло, а празно, средиште, у свету и у њему, установило своју владу. Иако је „ушао, са очима” у дворану Светог Ђорђа, Рјепиновом погледу нешто је, на тој слици, ипак недохватно. Премда се у приповедачком хоризонту распознају обриси спомен-плоча за безмерно храбре, „међу милионима палих за Русију”, јунак последњег романа Црњанског „ниједно име није могао да прочита” (Црњански 2004: 599). Приповедачка оптика стапа се на овом месту са Рјепниновом оптиком, предочавајући нам ефекте унутарње редукције, нешто раније, при клађењу на коњским тркама, посведочене и кукавичким напуштањем вранца „којег је био изабрао” (Црњански 2004: 590). Са очима изван бића безмерне храбрости, Рјепнин и не може да проникне у меморијално, херојско писмо, али може да чује нешто радикалније – да чује Барлова, који је, иако носилац „сва четири реда, ордена Светог Георгија”, извршио самоубиство. Пошто су имена хероја нерашчитљива, а нихилацијском тону Барлова Рјепнин све мање противслови (као да у један глас мрмљају „Харашо, харашо”) фигура спомен-дворане у Кремљу ресемантизована је, па се на месту фотографије препознаје оно што је стварно иза светле појаве, у модерном свету и у Рјепниновом духу, као противслово животу и храбрости: огромна, ледена, гробница. Рјепнинов глас изједначава се са гласом Барлова, то је сада једно хтење: отворена врата² на месту изласка очију у ледену огромност смрти. Пролазак у оно изван сећања, изван језика, изван живота. Потенцијална херојска биографија или аутобиографија напустила је позорницу у корист танатографије, која сама осведочава пражњење позорнице. Саглашавајући се са оним кога нема, Рјепнин предочава нови облик свога ја, које у отвореним вратима смрти разазнаје да се драма и снага свих правих исповести налазе, како Жак Дерида верује, у говору који изазива „онај тренутак кад више нећемо моћи наставити с исповјешћу” (Дерида 1985: 73). Слика огромне, ледене, гробнице као рјепниновски тана-

² „Харашо, харашо, књаз” – чуо је како му Барлов, који је био носилац, сва четири реда, ордена Светог Георгија, мрмља, са неког другог света, опет у уво. „Ја уже ујехал – но оставише шуйи мње двер ойкришјој. Мојег жизњи ешо јединиј смил.” – „Ја одох, али оставите, ту, и за мене, отворена врата. Мог живота ту је једини смисао.” (Црњански 2004: 599)

тограм преслојава и фундаментално ревидира херојске урезе и метафизичке гаранте дворане Преображенског пука у Кремљу, па на слици, као непрелазна граница између имена безмерно храбрих и јунака Црњансковог романа, као између Светог Ђорђа и огромне ледене гробнице, остаје светлост, којом су „очи Рјепнинове биле засењене”, док је у кући у којој Рјепнин чита књигу о Санкт Петербургу била „пријатна промаја”, јер су сва врата „зјапила празна, широм отворена, као да ће се, тек за њим, заувек, затворити” (Црњански 2004: 635).

Откривање свести о причи, на почетку романа *Кукавичја џилаг* Лабу-да Драгића, уприсутњује један симболички локус казивања и сећања – укорешујући локус самоосећања модерног субјекта – изван којег да нема приповедања и памћења. Прича о комитима и о обрачуну са њима произашла је не само из тога шта су комите учиниле, већ из онога што се у сећању препознаје као извор саме потребе за причањем, као место трауме живљења – откриће човека као „туђинске присутности” (Кембел 2007: 407) – а што одлучује о отпочињању приповедања, о томе да приче има. Нарација о комитима, особито о Милутину Мују Башовићу, почиње усред непрекидног тиштања услед сећања, но није само ова једна прича као „какво подземно језеро” што је почело да прелива и точи, јер постоји већа, обухватнија прича, нека дубина у искуству времена, живљења и приповедања чији је наратив о комитима тек вршак: „*Све су се приче, још од ситарине, слиле у једну и ’језеро’ се њрејунило*” (Драгић 2016: 3).

И црногорски краљ Никола Први Петровић пошао је „дубоким коридорима и лавиринтима”, „у дубину [...] и опет у дубину”, онда када је славу „великих покољења” препознао као „празно возбужденије”, па стрепећи над владарским златом ослушнуо нешто друго у себи – „ослушнуо онај одмјерен, сталожен, успорен и каткад оностран тон лихвара Марпурга” (Драгић 2016: 45). Осматрајући како „злато мирује под земљом”, пролазећи покрај „великих огледала” у подземљу, што су му властиту прилику показали „разграђеном, недовршеном”, монарх ће проникнути не само у то како је он сам заведен „у предјеле у којима и небо и земља стоје у другачијим односима од оних како их он досад замишљаше” (Драгић 2016: 57), већ како окрет у темељним односима има обавезујуће значење за *груше милиона*, које се састоји у губитку слободе. Иако „и мален и смијешан”, он ипак осећа како је нестајање народа и јунака, хлађење људских заноса, у спреси са тим да је постао „ништа сваки човјек”, јер „све рашћера вјетар тамо-амо” (Драгић 2016: 34).

Ако су одметници дочекали неку *непознату ситуген*, јер су је управо заслужили, као што за њима или у њима понавља „неки непријатељски глас”, то ће и Мују Башовић погинути „нехеројски”, а нехеројско ће се оцртати гротескним луком вилице што је одлетела „налик комаду ципеле” и откопљала се „зубима ка небу окренута” (Драгић 2016: 212). Међутим, слика краја комитског покрета дискретно активира и питање могућности за милост упркос немилости. „Има ли ико под небеском капом ко би се сажалио на нас и

рекао: 'Пустите их, погријешили су, поправиће се'. Нема нико. Умријећемо као пси" (Драгић 2016: 214). Премда за „древну јелинску мисао, али и за западну, као и за општу логику, узрок претходи (логички, али временски) његовој последици”, Јован Зизјулас, на трагу светог Максима и његовог тумачења смисла евхаристије, утврђује да су узроци заправо „све оно што ни на који начин не дугује узрок сопственог бића 'нечему другом'" (Зизјулас 2004: 10). Ако је праобраз у будућности, дакле у стању будућих ствари, онда је, као што су одметници, упркос својој постојаној немилости, ипак схватили, „најприродније што је од Бога остало – *имати милости*” (Драгић 2016: 214). Пошто питање о милости открива да је нико нема, није ли *коренићо преобришање* хришћанског појма узрочности показало како је онај непријатељски глас што се, невидљиво, оглашавао у одметницима, понављајући им да ће изгинути не као хероји, већ као нељуди, као пси, заправо шапат неке обухватније студени? Неког света равнодушног и према херојској величини и према опросту? Да ли је то само „мјесто њихова краја”?

Као што су Рјепнинове очи биле засењене светлошћу огромних лустера, са слике, услед које поглед није могао да додирне ниједно име урезано на спомен-плочама у дворани Светог Георгија, у Кремљу, читаоцу романа *Кукавичја њилаг* Лабуда Драгића може се учинити да час када *они комити*, налик на „тек поломљену или заклану стоку”, силазе са трагичне историјске позорнице Црне Горе, у 20. веку, и ту позорницу и тај век обликује тако да, као у есхатолошкој визији, пред оне што су превладали, на крају романа као на крају времена, израђају *небо ново и земља нова*:

„А онда сину ведро јутро, позлатише се врхови планина, засја бистро и плаво небо, да такве ведрине и љепоте у ове крајеве никад запамћено није.” (Драгић 2016: 217)

Треба, међутим, распознати и један глас који, баш поткрај романа, испред светлоносне завршнице, отискује нешто друго. Питање шта је архитекта дворане имао у виду, из романа Црњанског, и у Драгићевом тексту постаје важно не тек с обзиром на оно што је, поводом комитског покрета у Црној Гори, предметна окосница романа, већ с обзиром на оно што у приповедачево ухо улази као глас света након комита. Света у чијој измењености не налазимо само трагове онога што су комите учиниле, већ, можда још пресудније, онога што је победницима, као њихово самоосећање, преостало. Да ли је свету романа *Кукавичја њилаг* закономеран тон из *Откривења Јовановој* „Који победи, добиће све” (*Нови завет* и *Псалми* 1999: 304)? Откривајући како је тада био дете, од „седам или осам година”, приповедач дефинише један опсег властитог осећања модерног света, у коме је оно што види – и са оне са мртвим комитима и златни небески круг – сплетено са оним што чује. Када се из даљине, „у бијели студени расвит”, зачује „*То су они комити*”, у приповедачко ткање уграђује се једна струна више, па је након повучене

црте додато: „као да глас долази са онога свијета” (Драгић 2016: 217). Усред онога што је осмотрено појављује се глас који више него о комитима, чини се, открива о ономе после. Открива о томе шта је заправо приповедач чуо, *шага*, као дечак, очито не престајући да баш *шо* чује и *сага*, као приповедач. Или заправо тек сада, у прирасту приповедачког саморазумевања, то што је некада чуо препознаје као глас „са онога свијета”. У том гласу као да се одвија једна притајена драма развоја приповедачког духа – од часа када је тон другости чуо до часа када је, у аутобиографским ставовима на крају романа *Кукавичја њилаг*, тај тон протумачио, односно од спољне, звучне експресије до унутарњег читавања онога што у бићу света говори. Отварање ума пунини будне свести представља, како у студији *Херој са хиљаду лица* каже Џозеф Кембел, назнаку о томе да се у епохи што је пројављује Ничеов Заратустра³ заједница повукла пред самоисказујућим појединцем, да је „мрежа митских снова спала” и да се „безвременски, из давнине наслијеђени универзум симбола урушио” (Кембел 2007: 403). У роману *Кукавичја њилаг* Лабуда Драгића није, дакле, реч тек о томе да су комити други зато што су анахрони, да су неподобни зато што су етички и идеолошки проблематични, већ и о томе да се у одјеку њиховог постојања може нешто да опазити и о постојању света у коме су се појавили. Не само о томе да су мртве комите наслагане „на сијенске саони” баш „као кад натовариш тек поломљену или заклану стоку”, већ и о томе да у даљини, одакле „лагано, незаинтересовано” долазе речи „*То су они комити!*”, глас о комитима саопштава о самој даљини, дакле о свету у коме више није само тај свет, него и други – онај свет. Шта тај траг другости сведочи о свету? О снази метафизичке суперпозиције, о саглашавању есхатона и херменеутике историјских победника, или пак о томе да у историјском саморазумевању и у његовим знаковима постоји нека слабост, непотпуност, нека удаљеност као хладна другост? Ако је глас о комитима ехо, а његово полазиште није у овом свету – већ је између историјског садржаја и гласа о њему откривена даљина – шта је са бићем света које не говори?

ИЗВОРИ

Драгић (2016): Лабуд Драгић, *Кукавичја њилаг*, Београд: Српска књижевна задруга.

Црњански (2004): Милош Црњански, *Роман о Лондону*, Београд: НИИ, Завод за уџбенике и наставна средства.

Нови завети и Псалми (1999): *Нови завети и Псалми*, превео Нови завет Вук Стефановић Караџић, превео Псалме Ђуро Даничић, Ветерник: Ldij.

³ „Мртви су сви богови.”

ЛИТЕРАТУРА

Дерида (1985): Jacques Derrida, *The Ear of the Other: Otobiography, Transference, Translation*, Lincoln and London: University of Nebraska Press – према: Nataša Govedić, Retorička ekstaza pluralnog subjekta: Virginia Woolf, Lada Čale Feldman, Jacques Derrida, Kolo 2, Časopis Matice hrvatske, 2001. www.matica.hr/.../Retorička%20ekstaza%20pluralnog%20subj...

Зизјулас (2004): J. Зизјулас, Евхаристија и Царство Божије, *Besega*, књ. 6, 5–40.

Јерков (2010): Aleksandar Jerkov, *Smisao (srpskog) stiha: De/konstitucija*, Beograd: Institut za književnost i umetnost.

Кембел (2007): Joseph Campbell, *Junak s tisuću lica*, Zagreb: Fabula Nova.

Časlav V. Nikolić
University of Kragujevac
Faculty of Philology and Arts
Department for Serbian Literature

LOOKING IN THE EYES OF EVIL

Summary: The paper analyses the way memorized experience penetrates into deep experience of time, existence and narration and, consequently, into the very essence of the story about guerilla members in Labud Dragic's novel *Kukavičja pilad*. We particularly turned our attention to the phenomenon of "unknown coldness", as an ontological sign of the modern world. By analyzing the guerilla movement, we intended to show not only the degradation of ethical and heroic principles, but also the possible existence of mercy in the world in which the movement appeared. Therefore, the "coldness" is understood as a fundamental feature of the modern world in which no one shows mercy. The world has changed, as a result of what the guerilla members have done and what has left to those who won.

Key words: guerilla, modernity, evil, coldness, distance.